

Список використаної літератури:

- Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учебное пособие / Воеводин Л. Д. – М. : Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА • М–НОРМА, 1997. – 304 с.
1. Жамсуев Ц. Б. Конституционный принцип равноправия как основа правового статуса человека и гражданина в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Ц. Б. Жамсуев. – М., 2010. – 22 с.
 2. Клёнов А. Л. Конституционный принцип равенства прав человека и гражданина независимо от языка в РФ и США: сравнительно-правовой анализ : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А. Л. Клёнов. – Саратов, 2012. – 25 с.
 3. Комкова Г. Н. Конституционный принцип равенства прав и свобод человека и гражданина в России: понятие, содержание, механизм защиты : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Г. Н. Комкова. – Саратов, 2003. – 40 с.
 4. Кретьова-Алешина И. А. Конституционный принцип недискриминации в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание научн. степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / И. А. Кретьова-Алешина–Саратов, 2012. – 22 с.
 5. Кретьова-Алешина И. А. Соотношение конституционных принципов равенства прав и свобод человека и недискриминации / И. А. Кретьова-Алешина // Ленинградский юридический журнал. – 2012. – № 3. – С. 200 – 207.
 6. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. П. Погребняк. – Х., 2009. – 36 с.
 7. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право» / І. К. Полховська. – Х., 2007. – 20 с.
 8. Руднева О. М. Поняття й сутність принципу недискримінації / О.М. Руднева // Проблеми законності. – 2010. – № 110. – С. 9 – 16.

ХОМЕНКО О. В.,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри теорії держави і права
(Національний університет
«Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»)

УДК 340.11

ВИКОНАВЧА ВЛАДА ЗА УМОВ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Досліджуються особливості моделі виконавчої влади в президентських республіках. Зокрема, визначено порядок формування органів виконавчої влади в президентських республіках, надано аналіз і розкрито зміст основних повноважень цих органів.

Ключові слова: президентська республіка, виконавча влада, орган виконавчої влади, президент, уряд, повноваження.

В статті досліджуються особливості моделі исполнительної влади в президентських республіках. Определен порядок формирования органов исполнительной власти. Представлен анализ и раскрыто содержание основных полномочий этих органов.

Ключевые слова: президентская республика, исполнительная власть, орган исполнительной власти, президент, правительство, полномочия.

The article studies the peculiarities of the executive power model in presidential republics. The author covers the formation procedure of the executive bodies in presidential republics, provides analysis and highlights key authorities of these bodies.

Key words: presidential republic, executive power, the body of the executive power, president, government, authorities

Вступ. Однією з основоположних засад правової державності є поділ державної влади на гілки, що представлені відповідними видами державних органів – носіями законодавчої, виконавчої і судової влади.

Особливості виконавчої влади в різних державах визначається перш за все формами правління, оскільки класифікація останніх залежить від місця й ролі глави держави й уряду в політичній системі, державному механізмі. Проте за будь-якої форми правління виконавча влада, як правило, відіграє важливу роль у державному механізмі.

Питанням функціонування виконавчої влади в системі поділу державної влади та механізмі її здійснення за умов різних форм правління присвятили свої дослідження такі відомі науковці як М. В. Баглай, А. М. Колодій, О. Д. Крупчан, М. І. Матузов, О. В. Петришин, В. Є. Протасова, С. Г. Серьогіна, В. М. Скрипнюк, В. Є. Чиркін, В. М. Шаповал та ін. Актуальність теми зумовлено тим, що нині роль виконавчої влади в усіх державах досить велика й характеризується тенденцією до посилення. У науковій літературі відзначають тенденцію до «виконавчої домінації» – виконавча влада концентрує у своїх руках дедалі більші повноваження, видає надзвичайно велику кількість власних підзаконних актів, утручається в законодавчу діяльність [1, с. 121]. Ураховуючи зростання економічних та соціальних потреб, загальне ускладнення міжнародного життя, внутрішніх відносин, зазначені проблеми потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлення особливостей функціонування виконавчої влади за умов президентської республіки, як форми правління, що сьогодні притаманна багатьом сучасним державам.

Результати дослідження. Як відомо, кожна з гілок державної влади, в тому числі й виконавча, представлені відповідними видами державних органів. Ось чому доцільно дослідити специфіку виконавчої влади за умов президентської республіки через аналіз правового статусу й місця цих органів у державному механізмі. Оскільки такі органи численні, то неможливо в рамках даного дослідження охопити вивчення їх у повному обсязі. Тому увагу у статті буде сконцентровано на встановленні особливостей статусу глав держав та урядів як головних елементів механізму виконавчої влади.

Президентська республіка – це країна з найбільш послідовним і водночас жорстким поділом влади, яка передбачає формальну ізольованість кожної з гілок влади, відсутність між ними тісних функціональних відносин. З урахуванням того, що за умов такої моделі панівне

становище в системі елементів форми державного правління посідає глава держави – президент, ці держави за формою свого правління традиційно називають *президентськими* [2, с. 49].

Найвідоміший класичний приклад президентської республіки становлять собою Сполучені Штати Америки. Подібна форма правління зустрічається також у низці країн Центральної й Південної Америки, Азії й Африки та в деяких інших регіонах. Президентська форма політичної організації виконавчої влади поширена в наш час. Такої форми дотримуються близько 77 держав. Однак деякі з них – це нові створені демократії, які нещодавно прийняли цю форму правління в результаті перетворення таких систем виконавчої влади, як необмежена президентська, військово-авторитарна й комуністична. Ось чому до їх здатності підтримувати зазначену демократичну форму необхідно підходити досить обережно [3, с. 41].

Главою держави у країнах з президентською формою правління є особа, що формально посідає вище місце в ієрархії державних інститутів і здійснює верховне представництво як у внутрішньополітичному житті, так і на міжнародній арені. Глава держави зазвичай розглядається як найважливіший носій виконавчої влади, що здійснюється ним одноособово, або разом з урядом. Щодо цього, зокрема, показовою є Конституція США (ст. II, розд.1), відповідно до якої «виконавча влада здійснюється президентом Сполучених Штатів Америки» [4, с. 255].

Отже, надзвичайно вагому роль у механізмі виконавчої влади президентських республік виконує саме глава держави – президент. У цих країнах, як правило, він обирається незалежно від парламенту прямим або непрямым голосуванням (скажімо, як у США) на чітко визначений строк і суміщає повноваження глави держави й глави уряду. Поста прем'єр-міністра в цих країнах або немає, або він виконує лише допоміжно-координаційну роль, тому його називають «адміністративним» прем'єром.

За офіційним трактуванням, президент отримує мандат на управління країною безпосередньо «з рук народу», що дає йому право протиставити себе всім іншим державним органам і громадським організаціям. Усе це ще більше підсилює повноваження президента й підкреслює його незалежність і самостійність щодо інших державних органів.

У президентській республіці немає інституту парламентської відповідальності виконавчої влади. В усіх країнах із парламентарними формами правління діє правило, відповідно до якого уряд перебуває при владі, доки користується підтримкою парламентської більшості. Це означає, що уряд, якому більшість парламентарів (або депутатів нижньої палати) висловили недовіру, зобов'язаний піти у відставку. У президентській республіці парламент (або нижня палата) не може висловити недовіру уряду й тим самим змусити його піти у відставку. Проте й виконавча влада в президентській республіці не вправі достроково розпустити парламент (нижню палату) й призначити позачергові парламентські вибори.

Глава держави з президентською формою державного правління політично не підзвітний жодному органу. Навіть процедура імпичменту, застосування якої передбачено конституціями багатьох країн, означає відсторонення від влади президента за вчинення ним злочину, а не за неефективність його політики. Єдиним механізмом політичної відповідальності виконавчої влади у президентських країнах виступають вибори.

Відповідно до Конституції США [5, с. 243, 247] усі встановлені в ній повноваження законодавчої влади належать конгресу, виконавча влада здійснюється Президентом, судова – Верховним Судом і нижчими судами. Отже, Президент є главою держави і одноособним носієм виконавчої влади.

Компетенція президента відповідно до першої редакції тексту Конституції була окреслена в загальних рисах, що не могло не викликати спорів серед прибічників і

супротивників президентської влади: перші стверджували, що невизначеність формулювання ст. 2 Основного Закону держави передбачає можливе в майбутньому розширення повноважень; другі вважали, що повноваження зі здійснення виконавчої влади обмежуються тільки тими правами, які чітко й зрозуміло зазначені в цій статті [6, с. 52, 55]. У загальному ж вигляді Конституція встановлює, що президент забезпечує виконання законів і визначає повноваження всіх посадових осіб федерації. Це формулювання дозволило розширити повноваження виконавчої влади застосуванням сформульованої Верховним Судом США конструкції повноважень і делегуванням конгресом президентові надзвичайних повноважень [7, с. 409]. Починаючи з президента Ф. Рузвельта, відзначається різке посилення президентської функції: засноване на практиці й звичаї розширення президентських повноважень закріплювалося законодавчим і судовим шляхом. Нинішнього часу повноваження Президента поділяються за своїм походженням на такі: а) надані Конституцією (ст. 2); б) передбачувані; г) делеговані й надзвичайні. Так, спеціальний комітет сенату в 1973 р. нарахував 580 законодавчих актів, які надають спеціальні повноваження Президентові, скажімо, в умовах кризи [5, с. 245].

Такі значні й великі за обсягом повноваження президента Сполучених Штатів Америки багато в чому пояснюються його монополією на виконавчу владу. У цій державі уряд не єдиний колегіальний орган, що відповідає перед парламентом. Загалом у президентських республіках, так само як і в країнах, що поєднують риси абсолютної й дуалістичної монархії, уряд, в основному, розглядається як сукупність радників при главі держави, повноваження яких похідні від повноважень останнього.

Вельми показова щодо цього термінологія, вживана мексиканським конституційним правом, де використовується не поняття «уряд», а лише термін «нарада державних секретарів» (ст. 7) [7, с. 218–265]. Міністри в подібній моделі виконують завдання помічників президента й відповідають безпосередньо перед ним. Він наділяє їх виконавчою владою, оскільки теоретично вся вона виходить від президента. Усе це забезпечує єдність дій останнього й органів управління.

В умовах президентських республік глава держави як одноособовий носій виконавчої влади і глава уряду самостійно призначає й зміщує членів останнього, визначає його політику і структуру. У таких республіках виключається суміщення посад в органах законодавчої й виконавчої гілок влади, оскільки діє модель чіткого поділу влади.

Кожен з міністрів уряду, як правило, вважається лише індивідуально уповноваженим здійснювати політику глави держави в довіреній йому сфері. У тих же державах, які функціонують переважно за президентським зразком, але де існує пост прем'єр-міністра, останній вважається помічником президента й наділяється тими повноваженнями, які глава побажає йому надати. Головне завдання прем'єр-міністра тут зводиться переважно до здійснення допоміжних, загальнокоординаційних функцій.

У президентських республіках засідання уряду зазвичай проводяться на розсуд глави держави, без якої-небудь певної періодичності. Головною формою функціонування виконавчої влади тут є не стільки колективне обговорення тих чи інших питань, скільки їх вирішення главою держави одноособово або разом із тими чи іншими міністрами, радниками, фахівцями.

У президентській республіці виконавча влада зазвичай правом законодавчої ініціативи не наділяється й повинна займатися пошуком різноманітних шляхів для внесення законопроекту на розгляд палат (наприклад, за допомогою участі представників уряду в роботі комітетів і комісій палат парламенту, але не в засіданні палат). Урядовий законопроект може бути змінено й доповнено парламентарями без згоди уряду. Усі ці чіткі правила, що обмежують доступ виконавчої влади в парламент, покликані захистити самостійність законодавчої влади.

У загальному плані глава держави часто є вельми активним учасником законодавчої

діяльності парламенту. В одних країнах він сам безпосередньо наділяється законодавчою ініціативою (Мексика), в інших (США) він такого права не має, хоча все одно може бути не тільки ініціатором і засновником тих чи інших заходів у вказаній сфері, але й реально впливати на законодавчий процес.

Так, незважаючи на те, що в Конституції США стаття про статус конгресу передує статті про повноваження Президента, виконавча влада фактично добилася пріоритетного для себе становища, у тому числі й у законодавчому процесі. Більшість законопроектів надходить на розгляд конгресу від виконавчої влади, хоча вона й формально не володіє правом законодавчої ініціативи. Практика показала можливість внесення урядових законопроектів через лояльних депутатів.

Президент США може впливати на законодавчу діяльність конгресу через низку інших своїх повноважень, найважливішим із яких є право звертатися до парламенту з «Посланнями про стан Союзу», які фактично розглядаються як запропонована президентом програма законодавчої діяльності конгресу й містять політичні, економічні й соціальні пропозиції.

Важливим засобом впливу Президента на конгрес є його право вето. У переважній більшості країн світу глава держави володіє цим вагомим засобом впливу на законодавчу діяльність парламенту. Зазвичай розрізняють два основні різновиди вето – абсолютне й відносне. Абсолютне вето означає, що відмова глави держави схвалити прийнятий парламентом законопроект є остаточною і його розгляд не може бути продовжено. Зараз абсолютне вето практично не застосовується, хоча формально й не виключається конституційним правом низки монархічних держав. Відносне ж вето дає главі держави право повернути переданий йому законопроект для повторного обговорення в парламенті. Воно долається звичайною простою або кваліфікованою більшістю голосів членів парламенту. У Сполучених Штатах Америки поширене так зване «комірцеве вето»: якщо до перерви сесії конгресу залишається менше 10 днів, передбачених Конституцією для підписання законопроекту Президентом, останній може залишити його не підписаним. У такому разі конгрес повинен знову прийняти вказаний законопроект на наступній сесії. Конституційна історія США до середини 80-х років не знала випадків подолання «комірцевого вето».

Найчастіше вето поширюється тільки на весь законопроект у цілому. Так, у США поширення вето на весь законопроект в цілому відбувається, навіть якщо глава держави не погоджується тільки з його окремими частинами. Якщо Президент користується своїм правом вето, то в конгресу є шанс подолати його шляхом ухвалення відхиленого законопроекту кваліфікованою більшістю 2/3 голосів у кожній з палат. Складності в подоланні вето можуть виникнути, якщо Президент і більшість конгресу належать до різних політичних партій. Іноді досить лише однієї погрози застосування цього права, щоб конгрес скоригував законопроект. Значною мірою це пов'язано з тим, що за довгу історію Сполучених Штатів Америки лише приблизно 3 % президентських вето було подолано конгресом.

Глава держави зазвичай наділений правом підписувати й публікувати закони в певний строк після їх прийняття парламентом.

У президентських республіках, де глава держави наділений реальною виконавчою владою, він самостійно видає нормативні акти, які часто не потребують міністерської контрасигнації. Президент Сполучених Штатів Америки наділений правом видавати укази в порядку делегованого законодавства, про що не говориться в Конституції, але затверджено у відповідному законі й рішенні Верховного Суду цієї держави.

Водночас у парламенту в президентських республіках залишається немало засобів стримування виконавчої влади. Приміром, конгрес США здійснює контрольні повноваження щодо діяльності Президента у сфері внутрішньої й зовнішньої політики, системи оборони, бюджетно-фінансовий контроль, проведення розслідувань комітетами сенату й палатою

представників, імпічмент. Крім того, здійсненню парламентського контролю також сприяють допоміжні науково-інформаційні служби конгресу (Дослідницька служба, Бюджетне й Головне ревізійне управління тощо) [8, с. 29]. Тільки Конгресу належить право приймати Державний бюджет і контролювати його виконання. Незважаючи на те, що проект бюджету розробляється у виконавчому апараті Президента, відмова конгресу в асигнуванні може сильно вплинути на політику адміністрації й загострити відносини гілок влади саме у сфері фінансових повноважень [6, с. 52–55].

Нині в царині зовнішньої політики конгрес США добився для себе наглядової ролі в рамках системи стримувань і противаг. Якщо конгрес дійде висновку, що зовнішньополітичний курс виконавчої влади спірний, він може організувати слухання в порядку нагляду: представники виконавчої влади викликаються в один із комітетів конгресу для надання пояснень щодо політики, яка провадиться [9, с. 83–85]. До того ж конгрес США володіє спеціальними контрольними і розслідуваними повноваженнями, з якими пов'язана діяльність постійних і спеціальних комітетів конгресу. Постійні комітети здійснюють контроль за діяльністю департаментів виконавчої влади й агентств, які перебувають під їх юрисдикцією. Контрольна функція реалізується шляхом публічних слухань і розслідувань, а також спеціальних досліджень, які дають конгресу фактичні відомості про роботу відомств, які перевіряються, про втілення ними в життя законодавства. Будь-яке розслідування конгресу передбачає, передусім, отримання відповідної інформації від виконавчих структур.

Водночас контрольні повноваження конгресу обмежено такими обставинами: по-перше, у парламенті США дуже слабка партійна дисципліна, вплив партій суттєво обмежений різноманітними об'єднаннями в самому парламенті; по-друге, надзвичайно короткий за світовими стандартами строк повноважень палати представників – 2 роки – не дозволяє конгресменам глибоко вникнути в проблеми, пов'язані з діяльністю виконавчої влади; по-третє, Президент має можливість використовувати різноманітні маніпуляції завдяки тимчасовим (надзвичайним) повноваженням [10, с. 29].

Головною ознакою, як уже зазначалося, яка характеризує взаємовідносини законодавчої й виконавчої гілок влади, у президентській республіці загалом і, зокрема, в Сполучених Штатах Америки, є відсутність інституту відповідальності уряду перед парламентом. Американський конгрес не може висловити недовіру уряду й відправити його у відставку. Президент також не має права розпуску палат парламенту. За таких умов ефективно управління можливо тільки тоді, коли Президент і конгрес здатні дійти консенсусу з важливих політичних питань. Брак засобів вирішення конфліктів між ними інституційним шляхом змушує їх погоджувати свої зусилля і знаходити компроміси.

Проте парламент може застосувати процедуру імпічменту до Президента. Конституцією США встановлено, що конгрес за останньою може лише усунути Президента з посади. Особу, до якої було результативно застосовано процедуру імпічменту, може бути притягнуто до кримінальної відповідальності й вона є осудною в загальному суді. Американську модель імпічменту сприйняла більшість латиноамериканських країн із президентською формою правління, хоча й зі своїми модифікаціями. Однак в усіх випадках її не можна пов'язувати з політичною відповідальністю президента перед парламентом [10, с. 33].

Підтримують рівновагу в системі влади США Верховний Суд і нижчі суди. В історичному аспекті суди в американських колоніях сприйняли практику британської Таємної ради і з кінця XVII ст. стали займатися перевіркою конституційності законів штатів [11, с. 41]. Здійснення конституційного контролю довірено всім судам, тому в США конституційне правосуддя не виділяється із загального правосуддя. Контроль має загальний характер і охоплює не тільки закони, але й інші нормативні акти на всіх рівнях влади. Головна роль у

здійсненні конституційного контролю належить Верховному Суду Сполучених Штатів Америки. Він має право оцінювати конституційність актів і дій державних органів та посадових осіб і виносити по них остаточне за своїми юридичними наслідками рішення. Визнання тієї чи іншої норми неконституційною не скасовує її, але виключає застосування як на рівні федерації, так і на рівні її суб'єктів. Використовуючи своє право тлумачення Конституції, незалежна судова влада сприяє вирішенню спорів між іншими гілками влади й виступає в ролі гаранта дотримання прав і свобод людини.

Отже, еволюція принципу поділу влади в США багато в чому обумовлена протистоянням виконавчої й законодавчої її гілок. При цьому з перших днів існування США система стримувань і противаг діяла не в умовах рівності гілок влади, а за явного домінування виконавчої влади. Визначальна роль належить Президентіві. Його становище як голови держави й виконавчої влади передбачає домінування у сфері законотворчості, бюджету й фінансів, державного управління й зовнішньої політики [12, с. 117]. Зараз не може йтися про абсолютний поділ влади, про чіткий розподіл компетенції. Конгрес втратив своє виключне право здійснювати законодавчу діяльність. Законотворчу діяльність у певних рамках провадять і Президент, і судова влада. До правової системи конституційні й законодавчі норми входять у вигляді прецедентів, у яких наводиться тлумачення норм Конституції і законів, яких мають дотримуватися суди у своїй подальшій практиці.

Відбувається вторгнення і в царину виконавчої влади. Скажімо, суди можуть видавати накази, якими зобов'язують адміністративні органи виконувати ті чи інші дії, або утримуватися від їх виконання. Конгрес виконує деякою мірою функції управління стосовно підпорядкованих і не підпорядкованих йому органів та осіб.

Подальший розвиток державного механізму США йшов шляхом суттєвого перегляду й розширення закладених у Конституції повноважень органів державної влади. Загальний характер положень Конституції, складний механізм прийняття владних рішень, який потребує досягнення згоди вищих федеральних органів (у сучасній правовій літературі Конституція США, до речі, визначається навіть як «запрошення до боротьби» між трьома гілками державної влади) часто викликали критику й реформаторські пропозиції. Однак усе це залишається на рівні дискусії й не змінює по суті американського варіанта поділу влади. Взаємовідносини гілок влади завжди перебували у прямій залежності від реальних політичних, економічних, соціальних відносин, від стану американського суспільства в цілому. На думку В. Вільсона, протягом 200 років механізм поділу влади функціонував завдяки здатності до пристосування й мінливості «під тиском життя» [13, с. 123–134].

Досить особливим вбачається функціонування державного механізму в президентських республіках країн, що розвиваються, оскільки парламент тут зовсім не є скільки-небудь реальним обмежувачем повноважень президента. Незважаючи на прагнення окремих країн, що розвиваються, модифікувати й пристосувати до своїх умов модель «класичної» президентської республіки, остання все-таки залишається в основному суто американським феноменом, для успішного функціонування якого необхідна ціла низка умов: а) досить високий рівень політичної культури; б) ретельно розроблена й збалансована система стримувань і противаг тощо. Політологи вважають, що в суспільствах, які не мають глибоких демократичних традицій, президентська форма правління може сприяти авторитаризму, корупції й політичній нестабільності.

У багатьох африканських державах, наприклад у руках президента, який був, лідером правлячої, а часто й узагалі єдиної легально діючої партії, концентрувалася величезна влада, яка дозволяла йому практично одноособово вирішувати багато питань державного управління. Будучи фактично незмінним і єдиним носієм виконавчої влади, президент у цих країнах не

зобов'язаний слухати поради якого-небудь органу або посадовця. Не випадково в науковій юридичній літературі подібні монархатичні республіки отримали найменування «президентські монархії».

Досить сильна президентська влада характерна також для країн Латинської Америки, де президент, не враховуючи принципу поділу влади, а також принципу ротації, займає домінуючі позиції в державному механізмі. Цьому сприяє високий ступінь персоналізації влади, слабкість політичних партій, низька ефективність діяльності законодавчих і судових органів. У країнах Латинської Америки право президента формувати уряд самостійно й незалежно від яких-небудь органів, як правило, ніяк не обмежується. Що стосується цього права, зокрема, показова ст. 84, п. 1 Конституції Федеративної Республіки Бразилії, яка надає главі держави право «вільно призначати і зміщувати міністрів уряду» [5, с. 332].

В абсолютній більшості латиноамериканських країн президент є головою уряду, очолює Кабінет Міністрів. Останній не має конституційного статусу, його склад, порядок формування, відповідальність і засоби функціонування встановлюються на підставі політичної практики головою уряду – президентом. Традиційно Кабінет Міністрів розглядається самим президентом і трактується латиноамериканськими науковцями як суто робочий орган при президентові, своєрідний «апарат» помічників президента [14, с. 15].

Орієнтація на модель президентської республіки, поєднана з дисбалансом у механізмі поділу влади та специфічними соціально-політичними умовами, призводить до появи так званої «суперпрезидентської» форми правління. Вона передбачає не лише значні повноваження президента, закріплені текстами конституцій, але й реальне панування глави держави на практиці. Низка латиноамериканських конституцій уповноважує президента «уособлювати націю» або ж проголошує його «верховним главою нації». Такий конституційний статус президента вже передбачає його безумовне верховенство в системі найвищих органів державної влади й управління.

Усі латиноамериканські конституції проголошують президента главою держави. Він же очолює уряд і є верховним головнокомандувачем збройних сил країни. В умовах Латинської Америки ці ознаки, властиві й звичайній президентській республіці, створюють могутню концентрацію влади в руках однієї особи – президента. Керівництво збройними силами має важливе значення, оскільки армія завжди відігравала й досі продовжує виконувати значну роль у державному й політичному житті латиноамериканських країн.

Важливим чинником, який значно підсилює вагому роль президента в «суперпрезидентській» республіці, є його значні надзвичайні повноваження, які можуть бути ефективно використані практично в будь-яких критичних ситуаціях, починаючи від міждержавного конфлікту й закінчуючи внутрішніми заворушеннями. Причому діапазон використання президентом його надзвичайних повноважень набагато ширший, аніж у президентській республіці й застосовується частіше й ефективніше, ніж в інших регіонах.

«Суперпрезидентська» форма правління функціонує в умовах значної порівняно зі Сполученими Штатами Америки слабкості законодавчої влади [15, с. 149] і її (на відміну від США) майже повного підпорядкування президентові. Президенти Латиноамериканських держав мають значно більше засобів тиску на законодавчий орган, ніж президент Сполучених Штатів Америки. Як показав досвід країн «третього світу», в умовах авторитарного режиму президентські декрети можуть ставати взагалі ледве не основним законодавством країни. Наприклад, у Пакистані й Бангладеш під час воєнного стану, коли представницькі органи практично не функціонували, законодавчий процес здійснювався виключно за допомогою президентських декретів, причому в такий спосіб вносилися навіть зміни до конституцій цих держав. До того ж в усіх латиноамериканських країнах, де прийнята президентсько-

республіканська форма правління, встановлено право законодавчої ініціативи президента та/або членів утворюваного ним колегіального органу. Часто це право президент уповноважений здійснювати в непрямий спосіб через міністрів (Гондурас, Панама, Сальвадор) або цим правом наділені лише міністри чи орган виконавчої влади у складі міністрів у цілому (Болівія, Колумбія, Коста-Ріка, Уругвай) [10, с. 29].

У країнах Середньої Азії, де президент визнається главою держави й виконавчої влади, він може розпустити парламент фактично на свій власний розсуд (Казахстан, Узбекистан) [16, с. 92,93].

Нинішнього часу в рамках загальних процесів демократизації спостерігається тенденція до обмеження інколи надзвичайно широких законодавчих повноважень президента в багатьох країнах, що розвиваються. Що стосується зазначеної проблеми, то показовою є Конституція Бразилії 1988 р. [5, с. 333], яка обмежила право глави держави видавати нормативні акти, що мають силу закону. Президент Бразилії тепер може лише видавати тимчасові розпорядження, які негайно мають бути представлені на затвердження конгресу і втрачають свою силу, якщо вони не отримали законодавчого затвердження конгресом протягом 30 днів.

Крім того, сильна президентська влада в країнах Латинської Америки функціонує в більшості випадків і в умовах слабкої й нестабільної партійної системи.

Ці чинники роблять президента провідною ланкою у всьому державному механізмі латиноамериканських країн, а «суперпрезидентська» форма правління в сучасних умовах – це фактично незалежна, неконтрольована на практиці законодавчою або судовою владою система державного управління, основною рисою якої є гіпертрофована президентська влада [17, с. 308, 309].

На підставі проведеного аналізу особливостей президентської та «суперпрезидентської» республік у різних країнах світу, можна зробити висновок про особливості моделі виконавчої влади за умов президентської форми державного правління: 1) глава держави є одночасно і главою уряду, головним носієм виконавчої влади; 2) обрання глави держави позапарламентським способом; 3) формування уряду президентом; 4) несумісність депутатського мандата з посадою члена уряду; 5) відповідальність уряду тільки перед президентом; 6) наявність у президента права відносного вето на законопроекти парламенту; 7) відсутність у президента права розпуску парламенту.

За високого рівня політичної культури ця модель створює умови для досить стабільного функціонування політичної системи, вона проста й раціональна. Президентська республіка формально створює можливості для ефективнішого контролю парламентом виконавчої влади внаслідок нездатності глави держави розпустити парламент (що реально втілюється тільки в рамках американської моделі). Кабінет глави держави має дві суттєві переваги перед політичним кабінетом у парламентських країнах: а) на урядові посади найчастіше призначаються фахівці в певній галузі, які вже довгий час працювали в системі відповідного міністерства чи відомства і знають специфіку його роботи; б) тут може використовуватися механізм «патронатних призначень» – заміна ключових посадових осіб у вищому керівництві органів виконавчої влади на прибічників президента. Утім технологічний характер уряду, його безпосередній зв'язок з державною адміністрацією містить загрозу певної корпоративності, закритості для зовнішнього контролю, отже, корумпованості органів виконавчої влади, що характеризує механізм виконавчої влади в президентських республіках з негативного боку.

До того ж в умовах президентської республіки обидві гілки влади (законодавча й виконавча) значною мірою відділені, незалежні одна від одної, мають фіксований мандат, можуть існувати самостійно протягом усього конституційного строку, і як наслідок пошук точок зіткнення між ними може бути досить ускладненим. Відсутність повноважень у

парламенту змістити голову виконавчої влади за політичними мотивами, а в президента – розпустити парламент роблять обидві гілки влади нездатними вирішити політичний конфлікт, що базується на взаємному протистоянні. Особливо затяжним і гострим може бути конфлікт в умовах несформованої демократії, про що свідчить невдала спроба запровадити модель, близьку до «класичної» президентської, на початку 90-х у Росії та в другій половині 90-х років – у Грузії [17, с. 310].

Висновки. У президентських республіках військові перевороти відбуваються набагато частіше, ніж у країнах з парламентарними формами правління. Це пояснюється перш за все тим, що парламентарні держави завжди володіють цілою низкою конституційних засобів, перш ніж урядова криза переросте в кризу всього режиму. Адже тут уряд взагалі не може бути сформовано, якщо він не користується хоча б якоюсь мінімальною підтримкою з боку парламенту, що само по собі вже гарантує певний ступінь узгодженості й гармонії в діяльності державного механізму. У президентських же республіках така гармонія зовсім не обов'язкова, особливо коли президент і парламентська більшість належать до різних політичних партій. Тут практично неможливо усунути від влади непопулярного президента, який не має підтримки ні в парламенті, ні в країні в цілому, якщо тільки він не допустив якого-небудь грубого порушення конституції.

Список використаних джерел:

1. Скрипнюк В. М. Питання правового забезпечення взаємодії виконавчої та законодавчої гілок державної влади / В. М. Скрипнюк // Держава і право. – 2002. – Вип. 18. – С. 118–126.
2. Протасова В. Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди : монографія / В. Є. Протасова. – Х. : Право, 2009. – 208 с.
3. Дербишайр Д. Денис. Политические системы мира : в 2 т. / Дербишайр Д. Денис, Дербишайр Ян. ; пер. с англ. – Т. 1. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2004. – 512 с.
4. Конституции государств Европейского Союза ; под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Изд. гр. НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 816 с.
5. Конституции зарубежных государств / сост. Дубровин В. Н. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 448 с.
6. Баренбойм П. Никсон против США (1993г.): к вопросу о доктрине разделения властей / П. Баренбойм // Российская юстиция. – 1995. – № 10 – С. 52–55.
7. Органический закон о Федеральной публичной администрации от 22 декабря 1976 г. // Мексик. Соед. Штаты: Конституция и законодательные акты. – М. : Прогресс, 1986. – 480 с.
8. Коврякова Е. В. Парламентский контроль: зарубежный опыт и российская практика / Коврякова Е. В. – М. : ОАО Изд. дом «Городец», 2005. – 192 с.
9. Байден Дж. Важность партнерских отношений между Конгрессом и Президентом / Дж. Байден // США и Канада. – 2000. – № 9. – С. 83 – 85.
10. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада / Шаповал В. М. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 80 с.
11. Шульженко Ю. Л. Конституционный контроль в России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Ю. Л. Шульженко ; Моск. гос. ин-т междунар. отн. – М., 1995. – 48с.
12. Лафитский В. И. Контрольные полномочия Конгресса США / В. И. Лафитский // Журнал российского права. – 2000. – № 12. – С. 117–123
13. Дмитриев Ю. А. Система государственной власти в России и в мире: историко-правовая ретроспектива / Ю. А. Дмитриев, А. М. Николаев. – М. : Профобразование, 2002. – 840 с.
14. Орлов А. Г. Высшие органы государственной власти стран Латинской Америки /

Орлов А. Г. – М. : Анкил, 2001. – 152с.

15. Чиркин В. Е. Государствоведение: учебник / Чиркин В. Е. – М. : Юристъ, 1999. – 400 с.

16. Павленко Р. М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід / Павленко Р. М. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 253 с.

17. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія / С. Г. Серьогіна – Х. : Право, 2011. – 768 с.

